

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

Дяченко Д.В.

студент,

*Дніпропетровський національний університет
імені Олеся Гончара*

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ЧИННИКИ УСТАЛЕННОСТІ / РИЗИКОГЕННОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПРОСТОРУ

Соціальний простір, як багатоскладний феномен, детермінований диференційованим набором параметрів: модель взаємодії агентів соціальної системи; специфіку комунікації в межах соціуму; правила, норми, суспільні рутини; культурно-ціннісні комплекси, що регулюють поведінку акторів соціальної системи; організаційне оформлення суспільного життя та соціальних процесів. Генеза відповідних характеристик соціального простору, у більшій мірі, залежить від історичних, природно-географічних, соціокультурних факторів. Стисле визначення вище зазначених параметрів знаходиться свою завершеність у понятті інституту / інституції, яке може мати формальний та неформальний прояв.

У соціальних та політичних науках поняття інституту має суттєво відмінні між собою дефініції: інститут як інтегрована сукупність формальних та неформальних норм, правил, рутин та принципів, які регулюють людську поведінку (законодавчо-юридичні, соціальні та морально-етичні кодекси, приписи, принципи); політичний інститут, як структура / організація, що об'єднує індивідів та їх групи, у власних межах (політичні партії, організації, державні / недержавні структури); інститут, як стійка поведінкова, соціальна, модель, що має колективний характер (культурно-ціннісні орієнтації індивідів у взаємодії з іншими соціальними агентами) [1, с. 7]. За Т. Парсонсом, інститут представляє собою комплекс рольових інтеграторів стратегічно-структурного значення [6, с. 152]. Інститути є життєвоважливими складовими соціальної системи, оскільки сприяють структуризації соціального простору: організація управління спільнотою, розподіл статусно-рольових позицій, цілепокладання, стабілізація соціального простору. Одночасно, із еволюцією інституціональної системи, інститути набувають ризикогенного потенціалу та \ або можливості його конвертації в можливості.

Ризик, як явище соціального життя, часто розглядається як небезпека. Небезпека, в свою чергу, визначається як процес наростання конфліктного потенціалу, який на кульмінаційному етапі свого визрівання призводить до суттєвого порушення функціональних, процесуальних, структурних, і, часто, соціокультурних аспектів соціальної системи, аж до її кризи, занепаду та

розпаду. Втім, на думку ряду науковців, відмінність між ризиком і небезпекою закладена в суб'єктивній природі ризику: ризик передбачає можливість прийняття рішення, тобто в його внутрішній сутності закладена невизначеність, що передбачає вибір з декількох варіантів рішень [4, с. 57]. В залежності від прийнятого рішення (у тому числі рішення не приймати будь-яких рішень), соціальний агент може відкрити для себе суттєві можливості (виграш); істотні збитки, з усім невідворотними результатами (небезпека); чи замороження ситуації, ситуаційна стагнація (неприйняття рішення).

В історичному минулому людські спільноти були суттєво залежні від природних, територіально-географічних, сезонних факторів. Даний момент визначав абсолютну невизначеність індивідів та соціальних груп у майбутньому. Відповідальність за ризики та небезпеки перекладалася на трансцендентні явища (доля, фатум, божественні прояви). Ризик, небезпека та невизначеність в такій ситуації є завідомо неконтрольованим і настання несприятливої ситуації пов'язується із неприйнятною поведінкою (гріхом) індивіда, у минулому. Лише з розвитком науки, техніки, виникнення складних, спеціалізованих організаційних структур, інститутів, законодавства, анти-кризових структур та спеціалістів (вже на сьогоднішній день) категорії ризику, небезпеки та невизначеності є не внутрішньо, а зовнішньо-орієнтованими, а отже такими, що можуть піддаватися контролю в тій чи іншій мірі. Е. Гідденс звертає увагу вводить поняття «середовище ризику», компонентами якого є: загрози та небезпеки породжені людиною; загроза насилля в межах соціальної групи; усвідомлення відносності існування людини та соціальної системи, у динамічному середовищі [7, с. 117].

На думку У.Бека нинішня епоха відзначається кінцем протиставлення суспільства і природи. Природа контекстуально стає продуктом інтегральної діяльності, що формується процесі генези соціальної системи: внутрішньою природою постіндустріального суспільства [4, с. 39]. У. Бек виводить три ключових положення у свої теорії суспільства ризику. По-перше, зміщення контексту з досягнення рівності, як нормативного ідеалу на досягнення безпеки. Соціальний і технологічний прогрес, інституціональне будівництво, соціальна інженерія, теж змінює власні акценти, у відповідності з цільовим призначенням – егалітарні цінності на безпекові. По-друге, у процесі еволюції соціальної системи, трансформуються соціальна структура, ліфти та суспільна ієрархія. Третя теза У. Бека стосується нестабільності суспільства ризику, що знаходиться у постійному, перманентному пошуку механізмів і важелів досягнення стабільності, рівноваги [4, с. 41].

Не дивлячись на той факт, що соціальний, технологічний та інституціональний розвиток призводить до збільшення ступеню контролю людства над зовнішніми (ризикогенними) чинниками, з іншого боку, еволюція та генеза соціальної системи (у тому числі, її інституціональної складової) іманентно породжує ризики.

Розмірковуючи про процес породження ризиків У.Бек вводить поняття «ефект бумеранга»: процес виробництва ризиків є інтегрованим у суспільне

виробництво, що породжує негативний зворотній зв'язок, що відбивається на продуцентах та споживачах ризиків. Індустріалізація, інформатизація, розвиток технологій, та складних інститутів, призводить до формування суспільства ризику, яке продукує технологічні та соціальні ризики в соціальній, економічній, політичній, культурно-ціннісній сферах [4, с. 41]. Процес вироблення, споживання та розповсюдження ризику призводить до сутнісної трансформації соціокультурної складової: актуалізуються цінності споживання; з іншого боку інтенсифікується процес конструювання механізмів безпеки, стабілізації, усталення соціальних процесів, з метою нівеляції небезпеки, конвертації ризиків в можливість.

Селзнік досліджував організації, що розглядалися ним як комплексні та органічні мікросистеми, що мають адаптивний, по відношенню до навколишнього середовища потенціал. Дж. Марч та Г. Саймон, у своїй праці «Організації», вказували на необхідності збалансованого підходу до аналізу внутрішнього та зовнішнього середовища. Відмінності у підходах до розуміння контексту середовища, призвели до формування двох різновидів соціологічного інституціоналізму: «відкритого» («інвайроментального») та «синтетичного» [4]. П. ДіМаджіо та В. Пауел, запропонували «відкрити» модель «організаційного поля», як сукупність організацій (державних, комерційних, некомерційних, суспільно-політичних), що залучені до вирішення кооперативних цілей і задач та прийняття політичних рішень. «Організаційне поле» є надскладним середовищем, в якому конструюється певна ієрархія відносин, розподіляються статусно-рольові позиції, структурується соціальний простір, формується комунікативна система в межах якої здійснюється інформаційний обмін. Прихильники «синтетичної» моделі соціологічного інституціоналізму (Дж. Марч, Дж. Олсен, М. Коен), сформулювали концепцію «сміттєвого кошику», відповідно до якої процес прийняття рішення, залежить від чотирьох відносно автономних один до одного структурних компонентів: проблеми («імпульси» до системи), механізми їх вирішення, актори прийняття рішень, діапазон вибору інструментів вирішення проблеми. Виникнення кризових, проблемних ситуацій, відповідно до концепції, не завжди корелює у таких вимірах як час, простір, наявність ресурсів, різноманітність проблем, консенсус по їх вирішенню, кількість акторів та їх статусно-рольові позиції, з існуючими варіантами вирішення конкретних кризових ситуацій. Як наслідок, виникає ситуація «скидання» інститутами проблем чи варіантів їх вирішення, у «сміттєвий кошик» [4]. Обидві моделі демонструють можливість конвертації ризиків: формується високоспеціалізована система розподілу, структуризації та вироблення ризиків; у випадку «синтетичної» моделі, варто зауважити, що вироблення ризиків явно залежить від суб'єктивних чинників.

Суперечливість вище зазначених процесів полягає у тому, що будь-яка соціальна, політична система знаходиться у динамічному середовищі, в межах якого на неї впливає цілий ряд атракторів (соціальний, економічний, політичний, екологічний і т.д.). Під стабільністю (усталеністю) розуміють ситуативний стан динаміки політичних інститутів й зовнішнього середовища (простору) при

якому параметри соціальної ентропії співпадають з флуктуаційним чинникам, які корелюють між дезорганізаційними процесами, конфліктом між формальними та неформальними політичними інститутами, й трансакційними витратами направленими на відновлення рівноваги [3, с. 21]. Інший варіант – консервація ризиків, через створення умовної безризикової зони. Інструментально реалізація подібного варіанту можлива в межах автократичної політичної системи, де за допомогою командно-адміністративних, директивно-планових, каральних методів нівелюються потенційні ризики. Абсолютна стабільність несе в собі загрозу замороження процесуальних, функціональних характеристик політичної системи, роблячи її ригідно-деструктивною; втім, існування такого виду стабільності є цілком умовним через перманентний вплив зовнішнього середовища [5, с. 5]. Інституціональна складова політичної, соціальної систем є жорстко інтегрована в структуру автократичної систем. Стагнаційний характер такого виду стабільності є очевидним: нівелюючи фактор ризиків, знижується вірогідність експлуатації конструктивного потенціалу, можливостей які можуть надавати ризики.

Розвиток людства в історичному вимірі відзначається прагненням подолати невизначеність, небезпеку. У відповідності з даним цілепокладанням утворювалися різні соціальні інститути, на які покладалися вузькоспеціалізовані задачі. Втім, як правило масштаб цілей і відповідних їм організаційних структур, формальних та неформальних правил і процедур породжував нові ризики. В певний момент часу соціальних та технологічний прогрес став синонімічним процесу виробництва ризику, і, одночасно, виробництву рецептів його подолання.

Список використаних джерел:

1. Баштанник О. В. Особливості інституціональної системи політики як структуруючої основи простору її реалізації / О. В. Баштанник // Грані. – 2015. – № 12(1). – С. 6-12. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2015_12%281%29__3
2. Баштанник О. В. Соціологічний інституціоналізм у політико-інституційній парадигмі політичної науки \ Освіта і наука в умовах глобальних трансформацій. Матеріали II Всеукраїнської наукової конференції. 26-27 жовтня 2018 р., м. Дніпро. Частина II/ Наук. ред. О.Ю.Висоцький. – Дніпро: СПД «Охотнік», 2018. – 384 с. – С. 9-11.
3. Іщенко І. В. Політичні інститути в нестабільному середовищі: функціональні особливості [Текст] : монографія / І. В. Іщенко. – Дніпропетровськ: Інновація, 2015. – 306 с.
4. Кривошеїн В.В. Політична ризикологія: епістемологічний статус, предметна сфера, аналітичні інструменти. Монографія. Дніпропетровськ, Інновація, 2009
5. Крап А. Сутність політичної стабільності: індикатори та функції / Андрій Крап // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку : [збірник наукових праць] / Національний університет «Львівська політехніка» [та інші]. – Львів : Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2006. – Випуск 18. – С. 118–124. – Бібліографія: 20 назв.
6. Патрушев С. В. Институционализм в политической науке: этапы, течения, идеи, проблемы / С. В. Патрушев // Политическая наука. – 2001. – № 2. – С. 146-186.
7. Thesis 1994 № 05. Риск, неопределенность, случайность. Альманах. – 280 с.